

ВІДЗНАЧЕННЯ 75-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ АКАДЕМІКА НАН УКРАЇНИ С.М. КОНЮХОВА

Спільне засідання Президії Національної академії наук України
та Колегії Державного космічного агентства України

10 квітня 2012 р. у Великому конференц-залі НАН України відбулося спільне засідання Президії Національної академії наук України та Колегії Державного космічного агентства України, присвячене 75-річчю від дня народження академіка НАН України Станіслава Миколайовича Конюхова — Героя України, генерального конструктора — генерального директора Державного конструкторського бюро «Південне» ім. М.К. Янгеля, видатного вченого та конструктора ракетно-космічної техніки, віце-президента Міжнародної академії астронавтики, лауреата Державної премії СРСР та Державної премії України. У заході взяли участь представники наукової громадськості, Державного космічного агентства України, співробітники конструкторського бюро «Південне» ім. М.К. Янгеля та інші запрошені.

С.М. Конюхов

Відкрив спільне засідання Президії Національної академії наук України та Колегії Державного космічного агентства України, присвячене 75-річчю від дня народження академіка НАН України С.М. Конюхова, президент НАН України академік **Борис Євгенович Патон**. У вступному слові він зазначив, що вся діяльність академіка С.М. Конюхова пов'язана з ракетно-космічною галуззю та конструкторським бюро «Південне», де він пройшов шлях від інженера до

генерального конструктора — генерального директора цього підприємства.

Один із талановитих учнів Михайла Кузьмича Янгеля та Володимира Федоровича Уткіна, Станіслав Миколайович опанував усі тонкощі проектування, конструювання, експериментального та льотного відпрацювання бойових і космічних ракетних комплексів. Він зробив значний внесок у розроблення і створення кількох поколінь стратегічних ракетних комплексів, ракет-носіїв і космічних апаратів, створених у КБ «Південне», у тому числі однієї з найпотужніших і найефективніших рідинних стратегічних ракет Р-36М (SS-18), твердопаливної ракети РТ-23 (SS-24) шахтного і залізничного базування. С.М. Конюхов обґрунтував і розробив принципи мінометної схеми старту важких рідинних ракет, які суттєво підвищили тактико-технічні характеристики ракетних комплексів.

Станіслав Миколайович керував роботами зі створення унікального ракетно-космічного комплексу «Морський старт» з ракетою «Зеніт-3SL», космічного носія «Дніпро» на базі ракети SS-18, космічного носія легкого класу «Вега». С.М. Конюхов доклав

значних зусиль до створення й комерційного використання ракетно-космічного комплексу «Циклон-4», а також космічних апаратів «Січ-1», «ОКЕАН-О», «Січ-2» та інших.

Академік С.М. Конюхов посідає видатне місце серед піонерів-організаторів широкої міжнародної співпраці в освоєнні космічного простору. Завдяки міжнародній діяльності КБ «Південне» Україна входить у десятку провідних світових космічних держав і бере участь у реалізації великих міжнародних космічних проектів.

Значною мірою завдяки ініціативі й енергії С.М. Конюхова КБ «Південне» вийшло на світовий ринок космічних послуг і посіло там гідне місце. Чудові організаторські здібності, величезна працездатність, широкий світогляд Станіслава Миколайовича дали змогу цьому підприємству досягти вагомих результатів у розвитку ракетно-космічної галузі та надати Україні статус світової космічної держави.

Станіслав Миколайович приділяв велику увагу підготовці інженерних і наукових кадрів. У 1987–1992 рр. він завідував кафедрою системного проектування Інституту підвищення кваліфікації Міністерства загального машинобудування СРСР, у 1995 р. — кафедрою проектування літальних апаратів Харківського авіаційного інституту.

Наприкінці промови Борис Євгенович Патон зауважив, що академіку С.М. Конюхову було властиве почуття нового, він чітко розумів головні завдання сьогодення, був безкомпромісним і наполегливим в ухваленні рішень, перебуваючи у стані постійного науково-технічного пошуку.

Далі учасники засідання заслухали виступи голови Державного космічного агентства України **Юрія Сергійовича Алексеєва**, генерального конструктора — генерального директора Державного підприємства «Конструкторське бюро «Південне» ім. М.К. Янгеля» **Олександра Вікторовича Дегтярьова**, академіка НАН України **Володимира Павловича Горбуліна**, колишнього заступника Міністра оборони України генерал-полков-

ника **Івана Івановича Олійника**, другого Президента України (1994–2005) **Леоніда Даниловича Кучми**.

У промовах, що пролунали в залі, повною мірою розкрився яскравий образ і масштаб особистості Станіслава Миколайовича Конюхова — видатного вченого, талановитого конструктора, справжнього патріота своєї Вітчизни. Спогади про спільну роботу з ювіляром були проникнуті легким відтінком смутку — 3 квітня виповнилася річниця з дня смерті С.М. Конюхова.

Присутні також мали змогу переглянути фільм «Людина-легенда» про життєвий та професійний шлях Станіслава Миколайовича Конюхова.

Народився він 12 квітня 1937 р., коли польоти в космос існували лише в найсміливіших мріях людства. Однак такий, майже містичний, збіг у датах визначив усе подальше життя С.М. Конюхова.

Закінчивши фізико-технічний факультет Дніпропетровського державного університету, у 1959 р. С.М. Конюхов прийшов в ОКБ-586, де приєднався до роботи над створенням бойових ракетних комплексів першого покоління під керівництвом М.К. Янгеля. З цього часу Станіслав Миколайович понад 50 років пропрацював у КБ «Південне». У цьому колективі він сформувався як конструктор, учений, організатор та справжній лідер. Значний вплив на нього справила спільна робота з такими видатними творцями ракетно-космічної техніки, як Михайло Кузьмич Янгель, Володимир Федорович Уткін, Олександр Максимович Макаров.

На початку 60-х років С.М. Конюхова було призначено провідним конструктором з розроблення надважкої ракети-носія Р-56, однак у 1964 р. цей напрям робіт передали в іншу установу. Розпочався процес структурної реорганізації, формувалися нові підрозділи, і Станіславу Миколайовичу запропонували взяти на себе організацію відділу науково-технічної інформації. Зібравши навколо себе фахівців, за два роки він перетворив відділ на провідний інформаційний центр не лише для свого КБ, а й для підприємств усєї галузі.

А згодом було нове призначення — С.М. Конюхов очолив новостворений відділ надійності. У стислі терміни під його керівництвом було розроблено документи, що стали науковою базою для забезпечення високого рівня надійності під час розроблення, відпрацювання та експлуатації ракет.

У 1970 р. Станіслав Миколайович став начальником проектного відділу, відповідального за створення стартових комплексів для ракет третього покоління. Ключовим завданням підрозділу було розроблення транспортно-пускових контейнерів (ТПК) із застосуванням мінометного старту рідинних ракет Р-36М і МР-УР-100. У ході відпрацювання мінометного старту було проведено унікальні широкомасштабні наземні випробування, технічним керівником яких призначили С.М. Конюхова.

У 1974–1978 рр. для Станіслава Миколайовича розпочався новий етап розширення науково-технічних горизонтів на посаді заступника головного конструктора КБ. Основним завданням стало забезпечення відпрацювання різноманітного бойового оснащення для комплексів третього покоління.

Потім до 1984 р. С.М. Конюхов працював заступником начальника проектного комплексу. У цей час у КБ проводилося проектування бойових ракетних комплексів четвертого покоління. Одночасно розроблялися найпотужніша у світі бойова ракета важкого класу на рідких компонентах палива Р-36М («Сатана») і ракета-носіє «Зеніт».

У середині 80-х років Станіславу Миколайовичу знов довелося змінити профіль своєї діяльності — його було призначено начальником і головним конструктором КБ космічних апаратів наукового та військового призначення — АУОС, «Океан», «Цілина», серії «Інтеркосмос».

Наприкінці 1986 р. КБ «Південне» проводило одночасне відпрацювання та спільні льотні випробування чотирьох принципово різних ракетних комплексів: двох твердопаливних (шахтного та залізничного базування), рідинного важкого класу шахтного базування і космічного ракетного комплексу на

низькокиплячих компонентах палива «Зеніт». У той час С.М. Конюхова було призначено на посаду першого заступника генерального конструктора і доручено випробування твердопаливних ракет на Північному полігоні — космодромі «Плесецьк». Завершальним етапом відпрацювання твердопаливної ракети шахтного базування мав стати її пуск на максимальну дальність в акваторію Тихого океану. Підготовка і пуск ракети пройшли успішно, однак було зареєстровано прибуття тільки 8 бойових блоків із 10 запущених. Полігон, начальником якого на той час був І.І. Олійник, зайняв дуже жорстку позицію, наполягаючи на повторному випробуванні. Додаткової ракети в резерві не виявилось. Для її виготовлення потрібно було написати десятки доповідей, обґрунтувань, порушити плановий ритм роботи багатьох підприємств. Однак здоровий глузд і державний підхід до справи, що завжди були притаманні С.М. Конюхову, змусили його погодитися і повторити випробування. В результаті було успішно проведено заліковий пуск і бойовий ракетний комплекс прийняли на озброєння.

Таким чином, Станіславу Миколайовичу впродовж кількох десятиліть довелося займатися практично всіма видами інженерної діяльності: проектною, випробувальною, дослідницькою. Пройшовши таку школу, С.М. Конюхов — досвідчений керівник, визнаний фахівець, людина державного мислення — виявився повністю готовим очолити найбільше у світі ракетно-космічне конструкторське бюро.

У листопаді 1990 р. В.Ф. Уткіна перевели до Москви, а його наступником став С.М. Конюхов — спочатку виконувачем обов'язків, а з січня 1991 р. його було призначено генеральним конструктором і начальником КБ «Південне».

Попереду були важкі часи. Радянський Союз розпався, було ліквідовано загальносоюзні структури, розраховувати на оборонні замовлення не мало сенсу, і КБ «Південне» опинилося у вкрай тяжкому становищі. Потребували негайного визначення

загальна стратегія і доля організацій космічної галузі України. Збереження науково-технічного потенціалу галузі вимагало значних фінансових вкладень, але їх не було. Конверсійні програми (комбайни, тролейбуси, вітроагрегати) не могли забезпечити потреб колективу. Здавалося, що життя випробовувало Станіслава Миколайовича на міцність, адже тут і виявився повною мірою його талант організатора і керівника, здатність приймати непрості, але необхідні рішення.

Створення нових або модернізація вже наявних ракет-носіїв у рамках власних національних програм і надання пускових послуг на комерційній основі в програмах співпраці Росії, Білорусі та Казахстану дозволили тоді вивести галузь із кризи, а згодом розгорнути міждержавне комерційне співробітництво з провідними фірмами США, Росії, Китаю та країн Західної Європи.

У 1993 р. було підписано перші міжнародні угоди, дещо пізніше — контракт з американською компанією із запуску ракетою-носієм «Зеніт-2» космічних апаратів системи GlobalStar та контракт з італійською фірмою «Fiat Avia» про спільні роботи в інтересах європейських проектів. Однак проект GlobalStar виявився гірким уроком: невдалий перший пуск через відмову системи керування останнього ступеня призвів до того, що проект було зупинено.

Проте у проекті «Морський старт» ракета-носієв «Зеніт» не мала конкурентів, оскільки її вирізняли особливості підготовки до пуску — горизонтальне обслуговування і повністю автоматизоване виконання всіх пускових операцій, украй важливих в умовах старту з корабля, а також інші унікальні характеристики: екологічність використовуваних компонентів палива, вагова досконалість, надійність вузлів та агрегатів.

Важко переоцінити особистий внесок Станіслава Миколайовича у реалізацію цього проекту. Як генеральний конструктор він вніс суттєві новації у конструкцію ракети-носія «Зеніт-3SL». Його науково-технічні та організаційні рішення в найскладніші мо-

менти створення цього принципово нового ракетно-космічного комплексу морського базування чималою мірою визначили успіх програми. Наприкінці березня 1999 р. відбувся перший пуск із плавучої платформи, космічний апарат було виведено на розрахункову орбіту. Координація і забезпечення робіт у цьому складному космічному проекті за участі США, Росії, України та Норвегії потребували колосальних зусиль С.М. Конюхова, який здебільшого брав особисту участь у пусковій команді. Усього відбувся 31 пуск ракет-носіїв із морської пускової платформи, в яких на геостаціонарні орбіти було виведено космічні апарати різних країн світу.

Характерною рисою, притаманною Станіславу Миколайовичу, було унікальне загострене відчуття «міри виправданого ризику». Всі проекти ракет-носіїв, створені під його керівництвом, мають значні відмінності від попередніх конструкцій. При цьому він умів досягати надійності нових ракет, не нижчої за високий рівень їхніх попередників. Яскравим прикладом його професійної проникливості стала достатньо успішна конверсійна програма «Дніпро», в якій бойову міжконтинентальну ракету-носієв Р-36М («Сатана») було перетворено на комерційну. При цьому потрібно було істотно змінити основні технічні характеристики ракети для виконання нових завдань. У 1999 р. відбувся перший пуск із британським космічним апаратом Demosat, а до кінця 2011 р. здійснено 17 запусків.

Проект Egyptosat-1 — перший міжнародний тендер, виграний українськими спеціалістами. На замовлення Єгипту було розроблено й виготовлено космічний апарат для дистанційного зондування Землі, а у 2007 р. відбувся його запуск.

Серед успіхів української космічної галузі не можна не згадати розроблення та запуск нових космічних апаратів «Січ-1», «Січ-1М» і «Січ-2» для дистанційного зондування Землі в інтересах господарської діяльності та проведення наукових експериментів з дослідження іоносфери й магнітосфери.

Велику увагу Станіслав Миколайович приділяв створенню напрацювань, орієнтованих на майбутнє космічної галузі України. Серед таких напрямів найбільш тривалим є проект «Циклон-4». Це логічне продовження добре відомих ракет-носіїв «Циклон-2» і «Циклон-3», отриманих у спадок від радянських часів. Однак під тиском російських партнерів їх серійне виробництво було визнано нераціональним, попри виняткову надійність цих носіїв. Із 122 пусків «Циклона-3» лише 5 невдалих, а усі 106 пусків «Циклона-2» успішні, що є унікальним результатом. Роботи з подовження цієї лінії носіїв було розпочато з ініціативи С.М. Конюхова наприкінці 90-х років. Однак перспектива успішного завершення проекту з'явилася лише після ратифікації у 2004 р. договору між Україною та Бразилією про довгострокову співпрацю сторін з використання ракети-носія «Циклон-4» з пускового центру «Алькантара». Нині проект виходить на завершальну стадію – перший старт ракети-носія заплановано на кінець 2013 р.

Міжнародний проект «Таурус-II» також виявився надзвичайно важливим і перспективним. Згідно з ним, з американського космодрому стартуватиме ракета-носіїв «Антарес», що має у своєму складі перший ступінь, розроблений у КБ «Південне» спільно з кооперацією українських підприємств. Така схема роботи на засадах партнерства відповідає сучасній практиці міжнародної кооперації у високотехнологічних галузях.

У завершальну фазу ввійшов проект «Вега», започаткований попереднім контрактом від 1997 р. із фірмою «Fiat Avia», за яким українські підприємства забезпечили розроблення, повномасштабне відпрацювання та серійні поставки рухового блока останнього ступеня носія. Перший успішний пуск уже здійснено 13 січня 2012 р. з космодрому Куру (Французька Гвіана). Ракета-носіїв вивела на орбіту два італійських космічних апарати і сім американських мікросупутників.

Після розпаду СРСР КБ «Південне» практично не працювало на оборонний комплекс держави, а зосередило свої зусилля на мир-

них космічних проектах. Нині керівництво України поставило за мету прийняти на озброєння сучасні ракети малого радіуса дії. Розроблення та проектування нового вітчизняного багатофункціонального ракетного оперативно-тактичного комплексу (ОТРК) «Сапсан» для Міністерства оборони України було доручено ракетобудівникам КБ «Південне». Сьогодні роботи зі створення ОТРК вже розпочато, захищено ескізний проект.

Упродовж усієї професійної діяльності Станіслава Миколайовича одним з основних його пріоритетів була постійна конструктивна співпраця з Національною академією наук України. Тісні ділові зв'язки КБ з інститутами Академії сформувалися ще за роки керівництва М.К. Янгеля. Після обрання у 1992 р. С.М. Конюхова академіком НАН України йому вдалося об'єднати зусилля багатьох академічних інститутів для вирішення актуальних завдань ракетно-космічної галузі з проблем міцності, створення нових матеріалів і технологічних процесів, високоточної виміральної техніки тощо. Було встановлено нові контакти з ученими США, Франції, Німеччини, Японії, Індії, Італії та інших країн, вийшли на новий рівень давні зв'язки з інститутами Російської Федерації.

Міжнародне визнання високого професійного авторитету Станіслава Миколайовича наочно демонструє той факт, що його було тричі обрано віце-президентом Міжнародної академії астронавтики (2007, 2009, 2011). На сьогодні до складу МАА входять 30 українських спеціалістів, що стало результатом активних і продуктивних зусиль С.М. Конюхова з розвитку української космонавтики.

Успіхи, досягнуті ракетно-космічними підприємствами України за роки незалежності, можна оцінювати як своєрідний феномен: не маючи власних ракетних полігонів, за мінімальної фінансової підтримки держави галузь не лише вижила, а й упевнено утвердилася серед п'яти держав, які забезпечують максимальну кількість пусків ракет-носіїв. Спираючись на науково-тех-

нічний потенціал підприємств, ентузіазм фахівців і наполегливість керівництва, Україна домоглася визнання свого ракетно-космічного статусу. Країна має повний цикл ракетно-космічних технологій, в тому числі наземні засоби управління та збирання інформації. Завдяки надзвичайній енергії, активній позиції, наполегливості С.М. Конюхова багато міжнародних космічних проєктів за участю України сьогодні вже стали реальністю.

Оглядаючи нині весь життєвий і професійний шлях Станіслава Миколайовича Конюхова, можна з упевненістю стверджувати,

що він був ентузіастом і патріотом ракетної техніки, безмежним життєлюбом, прагнув усіма силами, знаннями та вчинками зберегти за нашою країною звання космічної держави. Ім'я академіка С.М. Конюхова і надалі слугуватиме взірцем самовідданого служіння науці, державі та суспільству.

Після себе він залишив багату спадщину у вигляді науково-технічних розробок, реалізованих проєктів, а найголовніше — велику плеяду своїх учнів, які продовжують його справу. І це — найкращий пам'ятник Станіславу Миколайовичу Конюхову — вченому, конструктору, людині з великої літери.